

KALKULACE ČISTÝCH NÁKLADŮ POSKYTOVÁNÍ ZÁKLADNÍCH POŠTOVNÍCH SLUŽEB

CALCULATION OF NET COSTS OF BASIC POSTAL SERVICES PROVISION

Libor Švadlenka,¹ Daniel Salava²

Anotace: Tento článek se zabývá způsoby hodnocení nákladů závazku univerzální poštovní služby s využitím existujících metod, jako je metoda vyhnutelných nákladů, metoda vstupního ocenění a zejména metoda rentability nákladů. Tato metoda je v principu pro stanovení uvedených nákladů nejvhodnější, konkrétní užití této metody se realizuje prostřednictvím metodiky její praktické implementace. Článek vychází rovněž z definice čistých nákladů základních poštovních služeb a způsobu jejich výpočtu na základě ustanovení tuzemských oborových právních norem.

Klíčová slova: univerzální poštovní služba, základní poštovní služba, čisté náklady.

Summary: This article deals with ways of universal postal service obligation cost assesment using existing methods as Net Avoidable Cost, Entry Pricing and Profitability Cost above all. Principially, this method is the most appropriate for determination of mentioned costs, concrete usage of this method is realized by means of methodics of its practical implementation. Contribution also works on definition of basic postal services net costs and way of their calculation on the basis of domestic branch legal norms.

Key words: universal postal services, basic postal services, net costs.

ÚVOD

Liberalizační proces trhu poštovních služeb byl v České republice již dokončen a k plnému otevření poštovního trhu konkurenci došlo 1. ledna 2013. Jistě se jedná o správný krok, který by ovšem neměl ohrozit poskytování základních poštovních služeb doposud financované výnosy z vyhrazené oblasti poštovních služeb v rámci poštovního oprávnění národního (veřejného) poštovního operátora. Tomu musí odpovídat i nastavení podmínek poskytování poštovních služeb na takto otevřeném poštovním trhu, kde by existence poštovní výhrady byla v přímém rozporu s těmito podmínkami. Proto je právě často v této souvislosti zmiňováno nebezpečí, že univerzální poštovní služba bude jejího poskytovatele nepřiměřeně finančně zatěžovat. Pro spolehlivě fungující a bezpečně zajištěnou univerzální poštovní

¹ doc. Ing. Libor Švadlenka, Ph.D., Univerzita Pardubice, Dopravní fakulta Jana Pernera, Katedra dopravního managementu, marketingu a logistiky, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Tel.: +420 466 036 375, E-mail: libor.svadlenka@upce.cz

² Ing. Daniel Salava, Ph.D., Univerzita Pardubice, Dopravní fakulta Jana Pernera, Katedra dopravního managementu, marketingu a logistiky, Studentská 95, 532 10 Pardubice, Tel.: +420 466 036 376, E-mail: daniel.salava@upce.cz

službu je tedy určující co nejpřesnější relevantní stanovení jejích skutečných nákladů na poskytování včetně všech hmotných výhod a nevýhod pro jejích poskytovatele.

1. NÁKLADY POSKYTOVÁNÍ ZÁKLADNÍ POŠTOVNÍ SLUŽBY

1.1 Rámcová východiska

Při stanovování nákladů vzniklých plněním závazku univerzální poštovní služby (dále UPS) je nutné mimo jiné specifikovat ty činnosti, resp. služby, kterými by se poštovní operátor s uvedeným závazkem nezabýval, kdyby tento závazek neměl. Důležitým faktorem je rovněž rozsah univerzální poštovní služby v plně liberalizovaném trhu.

Stanovování skutečných nákladů závazku UPS upravuje Směrnice 2008/6/EC. V této podobě se jedná o rámcový postup výpočtu tzv. čistých nákladů závazku UPS, jenž je určen rozdílem čistých nákladů daného poštovního operátora pověřeného plněním závazku UPS a čistých nákladů téhož operátora nezatíženého uvedeným závazkem. Pokud by tento rozdíl nabýval kladné hodnoty, potom závazek UPS skutečně generuje náklady, které více či méně zatěžují poskytovatele UPS a znamenají pro něho finanční břemeno. V závislosti na výši tohoto kladného rozdílu lze hovořit o nespravedlivém či nepřiměřeném finančním břemenu, které je nutno kompenzovat. Pokud by tento rozdíl nabyl záporné hodnoty, závazek UPS by přinášel jeho poskytovateli zisk a kompenzace by byla bezpředmětná.

V tuzemských podmínkách je výpočet čistých nákladů závazku základní poštovní služby stanoven dle Zákona o poštovních službách č. 29/2000 Sb. následovně:

„Čistými náklady se rozumí rozdíl mezi efektivně a účelně vynaloženými náklady, které jsou nezbytné na poskytování základní služby, a výnosy získanými z poskytování základní služby, bez ohledu na to, zda výsledek je kladný nebo záporný. Čisté náklady na plnění povinnosti poskytovat základní služby se stanoví jako rozdíl mezi čistými náklady provozovatele s povinností poskytovat základní služby a téhož provozovatele bez povinnosti poskytovat základní služby. Při stanovení čistých nákladů se zohlední všechny důležité skutečnosti, včetně jakýchkoliv nehmotných a tržních výhod, které provozovatel s povinností poskytovat základní služby získá, nároku na přiměřený zisk a pobídek k nákladové efektivnosti.“(4)

Při kalkulaci čistých nákladů je tedy třeba uvažovat i potenciální tržní výhody, které poskytovateli UPS mohou vzniknout, a samozřejmě i přiměřenou ziskovou marži a motivaci k nákladové efektivitě.

Před samotnou kalkulací čistých nákladů závazku UPS by měl její poskytovatel vytvořit tzv. referenční scénář, který by měl především obsahovat specifikaci těch služeb, které by bez poštovní povinnosti zajistit dostupnost UPS uvedený poskytovatel neporovozoval. Jako důležité faktory se v tomto scénáři uvažují např. charakteristiky lokálních trhů, tvorba cen, služby, produkty, frekvence dodání, rozmístěn poštovních provozoven a třídících center apod.

1.2 Metodika výpočtu čistých nákladů poskytování základní poštovní služby

Čisté náklady na plnění povinnosti poskytovat základní poštovní služby se počítají jako rozdíl efektivně a účelně vynaložených přírůstkových nákladů a přírůstkových výnosů držitele

poštovní licence, zohlední se veškeré nehmotné a tržní výhody, nárok na přiměřený zisk a pobídky k nákladové efektivnosti.

Přírůstkovými náklady se rozumí rozdíl nákladů držitele poštovní licence na poskytování služeb vyplývajících z povinnosti poskytovat základní služby a nákladů, jaké by držitel poštovní licence vykazoval, pokud by poštovní služby poskytoval bez povinnosti poskytovat základní služby. Přírůstkové náklady se počítají podle vzorce:

$$PN(X) = N^{ZS} - N^{AS}, \quad (1)$$

kde jsou:

PN - přírůstkové náklady,

X - základní poštovní služby, které držitel poštovní licence poskytuje v souladu se zákonem o poštovních službách, jen pokud má povinnost tyto služby poskytovat,

N^{ZS} - náklady poskytování služeb držitele poštovní licence, který poskytuje základní služby v rozsahu podle jeho poštovní licence (tzv. základní scénář),

N^{AS} - náklady držitele poštovní licence v případě, kdyby neměl povinnost poskytovat základní služby v rozsahu jeho poštovní licence a poskytoval jím zvolené druhy služeb za podmínek, které pro něj nejsou ekonomicky nevýhodné (tzv. alternativní scénář). (5)

Přírůstkovými výnosy se rozumí rozdíl výnosů z poskytování služeb držitele poštovní licence při uložení povinnosti poskytovat základní služby a výnosů, které by držitel poštovní licence generoval, pokud by vybrané druhy těchto služeb poskytoval bez povinnosti poskytovat základní služby. Přírůstkové výnosy se počítají podle vzorce:

$$PV(X) = V^{ZS} - V^{AS}, \quad (2)$$

kde jsou:

PV - přírůstkové výnosy,

X - základní poštovní služby, které držitel poštovní licence poskytuje v souladu se zákonem o poštovních službách, jen pokud má povinnost tyto služby poskytovat,

V^{ZS} - výnosy držitele poštovní licence z poskytování služeb při základním scénáři,

V^{AS} - výnosy držitele poštovní licence v případě alternativního scénáře.

Čisté náklady se počítají podle vzorce:

$$\check{C}N(ZS) = [PN(X) + zisk] - [PV(X) + \sum Tv], \quad (3)$$

kde jsou:

$\check{C}N(ZS)$ - výše čistých nákladů vzniklých z povinnosti poskytovat základní služby;

$PN(X)$ - přírůstkové náklady;

$PV(X)$ - přírůstkové výnosy;

$zisk$ - stanovený přiměřený zisk,

Tv - nehmotné a tržní výhody. (5)

2. METODY STANOVENÍ NÁKLADŮ ZÁVAZKU UNIVERZÁLNÍ POŠTOVNÍ SLUŽBY

2.1 Metoda vyhnutelných nákladů

Metoda vyhnutelných nákladů (Net Avoidable Cost – zkr. NAC) zkoumá čisté náklady, které by poštovní operátor nemusel vynakládat v případě neexistence závazku UPS. Je založena na předpokladu, že poštovní operátor maximalizuje zisk a nerealizuje neziskové činnosti. K tomu je nutné identifikovat ztrátové segmenty, ve kterých náklady převyšují nad příjmy, a rovněž se nepředpokládá vznik přírůstkových nákladů IN , pokud služby daného ztrátového segmentu nejsou dále realizovány. Příjmy R jsou dány cenou produktu P a objemem doručených zásilek Q . Výsledná hodnota skutečných nákladů závazku UPS je potom vypočtena jako suma ztrát neziskových segmentů viz rovnice (4):

$$\check{C}N(UPS)_{NAC} = - \sum_{i \in S_2} (R_{i,UPS} - IN_{i,UPS}) \quad (4)$$

kde S_2 reprezentuje skupinu segmentů, které jsou obsluhovány pouze díky existenci závazku UPS, neboť jsou ve svém důsledku ztrátové:

$$R_{i,UPS} - IN_{i,UPS} < 0 \quad \text{kde } i \in S_2 \quad (5)$$

a:

$$R_{i,UPS} = P_{UPS} \cdot Q_{i,UPS} \quad \text{kde } i \in S_2 \quad (6)$$

Výsledná suma tak může být interpretována jako skutečná úspora nákladů v případě, že poskytovatel UPS přestane obsluhovat ztrátové segmenty.

Hlavním problémem této metody je ten fakt, že nerozlišuje zákazníky a adresáty - je zaměřen na kalkulaci ztrát vyplývajících z neziskových služeb zákazníkům, které by přirozeně nebyly realizovány poskytovatelem maximalizujícím zisk, tedy bez závazku UPS. Nicméně při identifikaci neziskového zákazníka je třeba uvažovat zákazníka – odesilatele, který reálně platí poštovné. Další nevýhodou této metody je fakt, že nákladová kalkulace nevychází z podmínek liberalizovaného poštovního trhu. A konečně výsledná hodnota nákladů UPS může být zkreslena mírou agregace vstupních dat při segmentaci, tedy při definici rozsahu jednotlivých segmentů. Náklady závazku UPS budou přirozeně vzrůstat s větším stupněm detailizace segmentů.

2.2 Metoda vstupního ocenění

Metoda vstupního ocenění (Entry Pricing – zkr. EP) zkoumá snížení monopolního zisku (zisku národního poštovního operátora, resp. držitele poštovní licence) po otevření poštovního trhu konkurencí při zachování jeho poštovní povinnosti zajistit závazek UPS. Hlavní rozdíl ve srovnání s předchozí metodou tkví v identifikaci segmentů, kde je předpokládán vstup konkurence po otevření trhu. To znamená, že tyto segmenty jsou ziskové ve srovnání s metodou NAC, jež je orientována na segmenty ztrátové. Úbytek zisku poskytovatele UPS je tedy počítán v těch segmentech, kam vstupují noví konkurenti. Klíčovou úlohou je odhadnout jak objem zásilek, tak i ztrátu poskytovatele UPS díky konkurentům, a rovněž i úsporu

nákladů C dosaženou díky menšímu objemu zásilek. Náklady závazku UPS jsou tedy kalkulovány jako suma ušlých zisků stávajícího poskytovatele UPS v segmentech po vstupu konkurentů:

$$\check{C}N(UPS)_{EP} = \sum_{i=1}^n (R_{i,m} - R_{i,k}) - (C_{Q_m} - C_{Q_k}) \quad (7)$$

kde:

$i = 1$ až n jsou segmenty, kam vstupují operátoři po plné liberalizaci trhu,
index m se vztahuje k situaci, kdy neexistuje konkurence pro poskytovatele UPS,
index k se vztahuje k situaci, kdy existuje konkurence pro poskytovatele UPS.

Hlavní nevýhodou této metody je fakt, že skutečné náklady závazku UPS jsou zjišťovány prostřednictvím snížení monopolního zisku v případě plně konkurenčního trhu, což jsou v podstatě dvě diametrálně odlišné protichůdné situace. Navíc liberalizace trhu přináší také částečné snížení monopolního zisku poskytovatele UPS před otevřením trhu. Hodnota dosažená touto metodou je tak tvořena sumou úbytků monopolního zisku a nákladů závazku UPS a nikoliv pouze zkoumaných nákladů závazku UPS. Ostatní nevýhody jsou podobné jako u předchozí metody.

2.3 Metoda rentability nákladů

Metoda rentability nákladů (Profitability Cost – zkr. PC) vychází při stanovení nákladů závazku UPS ze dvou kroků. V prvním kroku se zjišťují činnosti poskytovatele UPS realizované různými způsoby v hypotetické rovině bez závazku UPS s předpokladem jeho striktně obchodně zaměřeného rozhodování. Druhý krok zkoumá úspory dosažené realizací těchto změn. Konkrétně je nutné nejprve identifikovat ziskové služby S_1 poskytované na deregulovaném trhu (bez existence závazku UPS). Tyto služby přirozeně nepřinášejí žádné břemeno pro jejich poskytovatele. Podobně je možné identifikovat ztrátové části UPS S_2 , které by nebyly poskytovány poštovním operátorem v jeho vlastním zájmu.(1)

Dále je nutné stanovit přírůstkové náklady těchto ztrátových nedobrovolně poskytovaných služeb IN_{S_2} . Ty jsou kalkulovány jako rozdíl mezi náklady vztahující se k poskytování všech služeb zahrnutých do závazku UPS a náklady spojenými s poskytováním pouze ziskových dobrovolně poskytovaných služeb.

$$IN_{S_2} = C(S_1 \cup S_2) - C(S_1) = C_{UPS} - C_{bezUPS} \quad (8)$$

Konečně zbývá vypočítat přírůstkové výnosy těchto ztrátových nedobrovolně poskytovaných služeb IR_{S_2} jako rozdíl v příjmech R poštovního operátora se závazkem UPS a bez něho.

$$IR_{S_2} = R(S_1 \cup S_2) - R(S_1) = (R_{UPS} - R_{bezUPS}) \quad (9)$$

$$IR_{S_2} = (R_{UPS} - R_{bezUPS}) = (Q_{S_1,UPS} + Q_{S_2,UPS}) \cdot P_{UPS} - Q_{S_1,bezUPS} \cdot P_{bezUPS} \quad (10)$$

kde:

$Q_{S_2,UPS} = \sum_{i \in S_2} Q_{i,UPS}$ značí objem realizovaných služeb S_2 poskytovaných pouze díky

závazku UPS,

$Q_{S_1,UPS}$ značí objem realizovaných služeb S_1 poskytovaných bez ohledu na závazek UPS,

$Q_{S_1,bezUPS}$ značí objem realizovaných služeb S_1 poskytovaných bez závazku UPS.

Výše uvedený vztah pro kalkulaci přírůstkových výnosů lze vyjádřit rovněž následovně:

$$IR_{S_2} = \underbrace{Q_{S_2,UPS} \cdot P_{UPS}}_1 + \underbrace{(P_{UPS} - P_{bezUPS}) \cdot Q_{S_1,UPS}}_2 + \underbrace{(Q_{S_1,UPS} - Q_{S_1,bezUPS}) \cdot P_{bezUPS}}_3 \quad (11)$$

Tento vztah uvádí, že zkoumané přírůstkové výnosy služeb poskytovaných pouze díky závazku UPS sestávají ze:

1. složky odpovídající hodnotě příjmů ze služeb poskytovaných pouze na základě závazku UPS,
2. složky vyjadřující možnou cenovou změnu u ziskových služeb poskytovaných bez ohledu na závazek UPS v případě jeho neexistence,
3. složky vyjadřující možnou změnu komponent poptávky po ostatních službách.

Pro srovnání, metoda NAC chápe změnu příjmů spojenou s neziskovými segmenty služeb jako součin objemu realizovaných služeb a jejich jednotkové ceny v neziskových segmentech:

$$\Delta R_{NAC} = Q_{S_2,UPS} \cdot P_{UPS} \quad (12)$$

$$Q_{S_2,UPS} = \sum_{i \in S_2} Q_{i,UPS} \quad \text{kde } i \in S_2 \quad (13)$$

Tedy metoda NAC nezohledňuje druhou a třetí složku vztahu (11) metody PC. Navíc rozlišení v ziskových a ztrátových segmentech je u NAC metody poměrně problematické. Ztrátové segmenty mohou být definovány následovně:

$$IN_{i,UPS} > Q_{i,UPS} \cdot P_{UPS} \quad \text{kde } i \in S_2 \quad (14)$$

Jak je zřejmé, přírůstkové výnosy předpokládají pouze první složku ze vztahu (11). Relevantní určení ztrátového segmentu by odpovídalo následujícímu vyjádření:

$$IN_{i,UPS} > IR_{i,UPS} \quad \text{kde } i \in S_2 \quad (15)$$

To zahrnuje všechny složky přírůstkových výnosů služeb poskytovaných pouze díky závazku UPS. Ve výsledku tedy metoda NAC nadhodnocuje náklady závazku UPS, neboť zahrnuje i ty segmenty, které by byly obsluhovány též bez tohoto závazku a nadhodnocuje ztráty neziskových segmentů. Je tedy zřejmé, že metoda rentability nákladů je ve své podstatě nejvhodnější pro stanovení skutečných nákladů závazku UPS.

3. METODIKA PRAKTICKÉ IMPLEMENTACE METODY RENTABILITY NÁKLADŮ

Tato metodologie umožňuje poskytovateli UPS simulaci chování v případě, že by nebyl zatížen závazkem UPS, a umožňuje tak odhalit rozdíly v nákladech a ziscích v těchto dvou rozdílných situacích. Jinými slovy tato metodika nejprve identifikuje změny v obchodní strategii poskytovatele UPS po zániku závazku UPS a následně realizuje případovou studii pro tyto uvedené změny.

Metodika sestává ze tří základních kroků metody rentability nákladů:

- identifikace služeb S_2 neprovozovaných poskytovatelem UPS bez závazku UPS,
- určení přírůstkových nákladů IN_{S_2} těchto ztrátových nedobrovolně poskytovaných služeb,
- určení přírůstkových výnosů IR_{S_2} těchto služeb.

První krok identifikuje takové služby závazku UPS, které nějakým způsobem omezují poskytovatele UPS. Zánik některého z požadavků UPS, který neomezuje poskytovatele UPS, nebude mít totiž žádný efekt. Důležitým problémem je tedy odlišit omezující složky závazku UPS od těch, které jsou realizovány z obchodních důvodů.

Druhý krok počítá výše zmíněné relevantní náklady stejným způsobem jako metoda NAC, protože je zde prakticky velmi malý rozdíl mezi přírůstkovými a vyhnutelnými náklady. Výsledkem je kalkulace přírůstkových nákladů takových služeb, které by nebyly dobrovolně provozovány bez závazku UPS.

Třetí krok kalkuluje přírůstkové výnosy takových služeb, které by nebyly dobrovolně provozovány bez závazku UPS, tedy snížení příjmů po zániku poskytování těchto ztrátových složek UPS.

Přírůstkové výnosy těchto služeb lze určit na základě vztahu (11) následovně:

$$IR_{S_2} = (R_{UPS} - R_{bezUPS}) = \underbrace{(P_{UPS} - P_{bezUPS}) \cdot Q_{UPS}}_{\text{cenová složka}} + \underbrace{(Q_{UPS} - Q_{bezUPS}) \cdot P_{bezUPS}}_{\text{kvantitativní složka}} \quad (16)$$

Cenová složka může vyplývat ze dvou aspektů. Tím prvním je fakt, že závazek UPS obvykle obsahuje požadavek na jednotný tarif, který by mohl vést k vyzobávání rozinek, ale v souladu se směrnicí 2008/6/EC je možnost aplikace jednotného tarifu omezena pouze na individuální listovní zásilky. Druhé hledisko je postaveno na předpokladu, že omezení kvality poskytovaných služeb může vést k poklesu poptávky a rovněž i k poklesu optimálních cen služeb poskytovaných bez závazku UPS. Tato skutečnost může mít významný vliv, pokud by odstraněním závazku UPS došlo k výraznému poklesu kvality poskytovaných služeb.

Kvantitativní složka závisí na substituci mezi službami dobrovolně neprovozovanými poskytovatelem UPS bez závazku UPS a službami poskytovanými bez ohledu na tento závazek. V případě substitutů je kvantitativní složka malá, neboť většina poptávky se přesune k ostatním službám. V případě komplementů je kvantitativní složka významná, neboť poptávka po službách poskytovaných bez ohledu na závazek UPS bude klesat. Proto má relevantní určení míry substituce služeb při stanovení kvantitativní složky.

Teoreticky lze kvantitativní složku definovat pomocí následujícího vztahu:

$$\begin{aligned} Q_{UPS} - Q_{bezUPS} &= \sum_{i \in S_2} (Q_{i,UPS} - Q_{i,bezUPS}) + \sum_{j \notin S_2} (Q_{j,UPS} - Q_{j,bezUPS}) = \\ &= \sum_{i \in S_2} Q_{i,UPS} + \sum_{j \notin S_2} (Q_{j,UPS} - Q_{j,bezUPS}) \end{aligned} \quad (17)$$

kde:

$i \in S_2$ jsou služby poskytované pouze díky závazku UPS,

$j \notin S_2$ jsou služby poskytované bez ohledu na závazek UPS.

Jestliže jsou služby $i \in S_2$ and $j \notin S_2$ substituty, potom výraz $\sum_{j \notin S_2} (Q_{j,UPS} - Q_{j,bezUPS})$

bude kladný, protože poptávka po zbývajících službách bude růst, naproti tomu v případě komplementů bude tento výraz nabývat záporných hodnot.

Správné určení míry substituce mezi těmito službami může být realizováno ve třech krocích. První z nich prozkoumává možnost poptávkové substituce, druhý zjišťuje možnost substituce nabídkové. V konečné fázi by měly být rovněž zkoumány nejdůležitější faktory ovlivňující chování zákazníků poštovního operátora s využitím marketingových studií.

ZÁVĚR

Metodu rentability nákladů lze doporučit jako vhodnou pro hodnocení skutečných nákladů závazku UPS, resp. metodika její praktické implementace by mohla být aplikována na podmínky tuzemského poštovního sektoru pro poskytování základních poštovních služeb. Téměř všechny produkty obvykle zahrnované do závazku UPS (balíky, hromadné listovní zásilky, distribuce novin a časopisů) mohou být považovány za dostatečně komerčně atraktivní a tudíž by byly dobrovolně poskytovány některým z účastníků trhu nezávisle na existujícím závazku UPS.

POUŽITÁ LITERATURA

- (1) PANZAR, J.C. A Methodology for Measuring the Costs of Universal Service Obligations, *Information Economics and Policy* 12, 2000, p. 211-220. ISSN 0167-6245.
- (2) ŠVADLENKA, L., ROTH, J. Stanovení nákladů závazku univerzální poštovní služby. *Elektronický časopis Katedry spojov Žilinské univerzity: Pošta, telekomunikácie a elektronický obchod*. 2010. ISSN 1336-8281.
- (3) KOLAROVŠKI, P. – MICHÁLEK, I.: *Part economy of postal web services*. In: Future Role of Postal Services in the Face of New Market Conditions and Communication Technologies. University of Pardubice, 2008, ISBN 978-80-7395-144-3.

- (4) Zákon č. 29/2000 Sb. o poštovní službách a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- (5) Vyhláška ze dne 17. prosince 2012 o postupu Českého telekomunikačního úřadu při výpočtu čistých nákladů na plnění povinnosti poskytovat základní služby.
- (6) MADLEŇÁK, R., MADLEŇÁKOVÁ, L. The postal market analysis in Europe, In: *Studies of Faculty of operation and economics of transport and communications of University of Žilina*. s. 117-122.